

Pia ŽULA, Gjoko NIKOLOVSKI

Univerzitetna knjižnica Maribor,

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

gjoko.nikolovski@um.si

BARVE V SLOVENSKI IN HRVAŠKI FRAZELOGIJI

Izvleček: Prispevek raziskuje frazeološke enote s področja kromatičnih barv v slovenskem in hrvaškem jeziku. V analizo smo vključili slovenske in hrvaške frazeme in pregovore, ki vsebujejo eno od petih kromatičnih barv, ki jih lahko zasledimo kot sestavino frazeoloških enot v obeh jezikih, in sicer so to rdeča, modra, zelena, rumena in rožnata. Na podlagi sorodnosti in zgodovinskih stikov med jezikoma smo predpostavili, da so frazeološke enote ter pomeni, s katerimi se omenjene barve v njih pojavljajo, v obeh jezikih večinoma podobni.

Ključne besede: frazeologija, frazemi, barve, slovenščina, hrvaščina

1. Uvod¹

Barva ni le podatek, ki ga človeško oko lahko prepozna v fizičnem svetu, saj barvna komponenta predmete in pojave zaradi dodatka čustvene vsebine definira veliko natančneje kot oblika. Barve spodbujajo opazovalčevo intuitivnost, omogočajo polno doživljanje na podlagi mnogih duševnih procesov. Ker so barve tako povezane z duhovnim in socialnim življenjem človeka, imajo pomembno vlogo v vseh oblikah kulturne dejavnosti, še posebej pa se izražajo v magiji, mitih, ritualih, verovanjih in umetnosti (Kovačev 1997: 30). Prav zaradi tega so barve pridobile mnoge simbolne pomene, med katerimi so nekateri univerzalni, prenekateri pa težko razločljivi, saj imajo barve velikokrat različne, celo nasprotujoče si, pomene že znotraj ene kulture, medkulturne razlike pa so tako še večje (Kovačev 1997: 319).

¹ Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Barve so bile zmeraj pomemben del človekovega doživljanja in delovanja, zato ni nenavadno, da se je ta kulturološki fenomen prenesel tudi v jezik in povzročil, da je danes frazeološko gradivo s tega tematskega področja zelo bogato. Čeh (2005: 93) navaja, da so barve v jeziku najprej označevale le posamezne barvne predmete (npr. rdeča barva za kri), kasneje pa je zaradi prenosa barvne besede z nosilca barve na druge predmete prišlo do abstrakcije barvnih besed, s čimer se je etimologija starejših barv (rdeče, rumene, zelene, modre, rjave, sive, črne, bele) s časom zabrisala, pri mlajših (vijolični, oranžni) pa ostala razvidna (prav tam). Čeprav sta pomen in simbolika barv v precejšnji meri univerzalna in splošna (Kovačev 1997: 319; Čeh 2005: 91), frazeološko gradivo kaže na pomembne razlike med posameznimi družbami. Čeh (2005: 93) navaja, da je rumena barva v kitajski kulturi zaradi rumene polti priljubljena, v evropskem prostoru pa je odnos do nje ambivalenten. Dodaja (prav tam) tudi to, da so pri južnih narodih zaradi toplejše klime bolj priljubljene svetlejšje barve, pri Nemcih pa temno modra barva. Črno barvo obleke pri ženskah južnega Balkana Trstenjak (1996: 116) in Čeh (2005: 93) povezujeta s tradicijo žalovanja še iz časa turških bojev.

2. Teoretična izhodišča

Erika Kržišnik (2008: 33–34) izpostavlja tri raznolike, a med seboj povezane, metodološke pristope k raziskovanju medsebojnega vplivanja jezikovnih sredstev in kulture. To so tradicionalni etnolingvistični, lingvokulturološki in kontrastivni pristop. Za prvega je značilna diahrona analiza, s katero se razkriva pojav kulturnih plasti pri nastanku frazemov. Drugi se osredotoča na zmožnost frazeoloških sredstev, da odražajo sočasno kulturno zavedanje neke jezikovne skupnosti, njenega načina mišljenja, vrednot itd. Kontrastivni pristop pa s pomočjo sinhrona analize in primerjave frazeoloških sistemov v različnih jezikih razkriva podobnosti in razlike med njimi. Kontrastivne raziskave frazeološkega gradiva so opozorile na to, da se ob primerjanju frazeoloških sistemov dveh ali več jezikov pogosto pojavljajo podobnosti v procesu frazeologizacije, ki imajo univerzalne značilnosti (Jesenšek 2000: 242–243). K temu pripomorejo podobni načini razmišljanja, razumevanja, izkušnje in zgodovinski stiki med narodi, ki vplivajo na podoben frazeološki način izražanja situacij (Savelieva 2004: 93).

Za analizo zbranega frazeološkega gradiva s pomenskega območja kromatičnih barv je bil izbran kontrastivni pristop, saj je bil cilj raziskave primerjati nabor stalnih besednih zvez, frazemov in pregovorov v slovenskem in

hrvaškem jeziku, da bi lahko prepoznali podobnosti in razlike tega frazeološkega področja v obeh jezikih.

2.1. Definicija pojmov

Za natančnejši leksikografski vpogled v barve in njihovo simboliko analiziramo izbrane barvne lekseme v slovarjih obeh jezikov.

Razlaga rdeče barve (Preglednica 1) je v obeh slovarskih sestavkih podobna, frazeološko zanimiv pa je predvsem tretji pomen slovenskega in drugi pomen hrvaškega slovarja, ki rdečo barvo definira kot simbol komunizma in socializma. V sestavkih, zlasti v slovenskem, se pojavi tudi veliko frazemov, kot so *kot češnja rdeč*, *rdeč kot kri*, *rdeč kot kuhan rak*, *biti rdeč*, *rdeča revolucija*, *imeti rdečo izkaznico*, *rdeča zastava*, *rdeč kot paprika*.

Preglednica 1: slovarska razlaga rdeče barve

SSKJ ² : rdeč	HJP: crven
1. ki je take barve kot kri ali (zrele) jagode /.../	1. koji je boje krvi, cvijeta divljeg maka /.../
2. ki je rdečkaste barve /.../	
3. nav. ekspr. nanašajoč se na socializem, komunizem /.../	2. pren. koji je politički orijentiran kao one stranke i ideologije koje za simbol uzimaju crvenu boju (ob. komunisti i socijalisti)
	3. {odr.} u složenim nazivima i sl. [crveni dim]

Vir: fran.si in Hrvatski jezični portal (HJP)

Slovarska sestavka podobno definirata osnovni pomen modre barve (Preglednica 2), izjema je le drugi pomen HJP, ki se nanaša na poimenovanje barve las. V tem kontekstu je treba omeniti tudi slovenski pridevnik *plav*, ki se po obliki in pomenu ujema s hrvaško vzporednico »*ki je svetle barve z rumenkastim odtenkom*: ugajal ji je fant s plavimi lasmi / ekspr. bila je plavo dekle *plavolaso* / v čredi so imeli plavega bika«. Oba sestavka v Preglednici 2 vsebujeta tudi nekaj frazemov, a manj kot sestavka za rdečo barvo, in sicer *moder kot nebo*, *moder od zavisti*, *plav kao more*, *plav kao nebo*.

Preglednica 2: slovarska razlaga modre barve

SSKJ ² : moder	HJP: plav
ki je take barve kot plavica, jasno nebo /.../	1. koji je boje čistoga neba /.../
	2. svijetložut, žućkast (o kosi)

Vir: fran.si in Hrvatski jezični portal (HJP)

Osnovni pomeni leksema *zelen* so podobni v obeh jezikih. Za frazeološko raziskavo je relevanten četrti pomen po SSKJ² in drugi pomen (b) na HJP, ki zeleno barvo pripisujeta neizkušenemu, mlademu, nedoraslemu človeku.

Preglednica 3: slovarska razlaga zelene barve

SSKJ ² : zelen	HJP: zelen
1. ki je take barve kot trava ali (mlado) listje /.../	1. a. koji ima boju mladog ili neuvelog lišća, trave itd.; b. obrastao raslinjem takve boje
2. ki ohranja okolje, zlasti z uporabo obnovljivih virov energije: zelene tehnologije; zelene stranke /.../	
3. v katerem še potekajo življenjski procesi /.../	
4. ki ni dozorel, še ni zrel /.../	2. a. koji nije sazrio (plod, usjev); b. pren. mlad, neiskusan, neodrastao /.../
5. ekspr. zelo bled /.../	
6. v zvezi zelena mrena očesna bolezen, za katero je značilen povečan pritisk v zraku /.../	3. siv, sivkast (konj)

Vir: fran.si in Hrvatski jezični portal (HJP)

V SSKJ² sta navedena še dva frazeološka zanimiva pomena, in sicer drugi in peti. Drugi poimenovanje *zelen* pripisuje tehnologijam, strankam, podjetjem ipd., ki jim je mar za ohranjanje okolja, peti pa zeleno barvo povezuje z jezo, strahom in zavistjo. Tako v slovarskem sestavku slovenskega jezika ponovno najdemo kar nekaj frazemov – *zelen kot kuščar*, *zelene tehnologije*, *zelene stranke*, *zelen študent*, *videti zelen*, *biti v zelenih letih*, *zelen od jeze*, *strahu* ali *zavisti*. V hrvaškem slovarskem sestavku so podani naslednji frazemi: *bolesno zelen*, *čovjek (seljak, muž) je glup dok je bor zelen*, *otrovno zelen*, *zelen kao (ko) zelena trava*, *zelen od zavisti*.

Razmeroma neobsežna slovarska sestavka s podobnimi primeri definirata osnovni pomen rumene barve (Preglednica 4). V sestavku SSKJ² najdemo nekaj frazemov, kot so *rumen kot kanarček*, *rumen kot vosek*, *biti rumen* in *rumen od strahu*, na HJP pa još je *žut oko kljuna*, *klati se kao žuti mravi*, *žuti žutuju*, *rumeni putuju*, *žuto za žuto*.

Preglednica 4: razlaga rumene barve

SSKJ: rumen	HJP: žut
ki je take barve kot rumenjak ali limona /.../	koji je boje voska, limuna, cvijeta maslačka, ljutića, sumpora, zlata

Vir: fran.si in Hrvatski jezični portal (HJP)

Osnovni pomen rožnate barve (Preglednica 5) v hrvaškem slovarju za razliko od tistega v slovenskem ni ponazorjen z zgledi rabe. Za pričujočo analizo je relevanten predvsem drugi pomen po SSKJ², ki rožnato definira kot barvo optimizma, ugodja, upanja, olepšanja. Hrvaški slovarski sestavek vsebuje tudi frazema *gledati na (kroz) ružičaste naočale* in *nije ružičast*.

Preglednica 5: razlaga rožnate barve

SSKJ: rožnat	HJP: ružičast
1. podoben barvi mareličnega cveta, blede rdeč /.../	koji je rumen, rumenkast, koji je roza boje
2. ekspr. za človeka zelo ugoden, prijeten /.../; olepšan, optimističen /.../	

Vir: fran.si in Hrvatski jezični portal (HJP)

2.2. Predhodne raziskave

Prvi, ki je na Slovenskem od sredine 20. stoletja znanstveno raziskoval barvno teorijo in psihologijo barv, je bil Anton Trstenjak. Njegove ugotovitve so objavljene v delih, kot sta *Človek in barva* (1978) in *Psihologija barv* (1996). Simbolike barv se je v monografiji *Simboli, kultura, ljudje* (1990) dotaknil tudi Janek Musek. Omeniti velja še raziskovalko Asjo Nino Kovačev, ki je svoje obsežnejše raziskave o barvah vključila v monografijo *Govorica barv* (1997), v kateri se je posebej posvetila kulturni vlogi barv, njihovim simbolnim pomenom in izraznim vrednostim.

V slovenskem raziskovalnem prostoru je na vlogo barv v slovenski frazeologiji prva opozorila Jožica Čeh s prispevkom *Barve in njihova simbolika v kulturi in jeziku* (2005), v katerem se je osredinila na vlogo barv v jeziku. Čeh (2005: 94–95) navaja, da se v ustaljenih besednih zvezah, frazemih in pregovorih barve pojavljajo na različne načine, in sicer v dobesednem, metaforičnem, metonimičnem in simbolnem pomenu, lahko pa tudi v vlogi intenziviranja jedrne besede ali zaradi zvočnih učinkov (npr. *zelen od zavisti*). Barve se v dobesednem pomenu najpogosteje pojavljajo v frazeoloških primerah, kot sta *moder kot morje* in *žut kao limun*. Frazemi z metaforičnim pomenom so osnovani na podobi in konceptualnih metaforah, zato njihov pomen prepoznamo takoj (npr. *dobiti rdeči karton*, *davati zeleno svetlo*). Metaforične barvne

frazeološke enote temeljijo na podobnosti (prostorski, časovni ali kakšni drugi) med predmetoma, zaradi česar pride do prenosa (npr. *zeleni božič*, *bela velika noč*, *zeleni kontinent*). Za simbolne frazeme pa je značilno, da je simbol v njih razmeroma samostojna semantična enota (npr. *biti zelen*). Pogosto lahko barvne frazeme razložimo kot metaforično in simbolno motivirane enote hkrati, ker meja med tema pomenoma pogosto ni dovolj ostra. Čeh (2005: 98) kot primer navede frazem *rdeča nit*. Frazeološke enote so tudi pomemben odraz družbe in kulture, znotraj katere so se oblikovale. Nekatere temeljijo na zgodovinskih dogodkih, osebah in lokalnih običajih, kakor je npr. *rdeči kotichek* oziroma *crveni kutić*. Za hrvaški jezik izpostavljamo raziskavo Opašić in Spicijarić (2010: 121–136), ki analizirata izbrane frazeme z barvnimi sestavinami v hrvaščini, italijanščini in nemščini. Raziskava pojasnjuje predvsem izvor in simboliko barv (rdeče, modre, zelene, rumene in rožnate, nato pa s primerjalno analizo ugotavlja podobnosti in razlike hrvaških, italijanskih in nemških frazemov ter ozadje nastanka. Zaradi jezikovne in kulturne bližine si pri analizi pomagamo s hrvaško raziskavo o barvah v hrvaški frazeologiji (Opašić, Spicijarić 2010: 121–136) in slovensko raziskavo Čeh (2005: 89–103), ki sta podlaga za izvedbo naše slovensko-hrvaške primerjalne frazeološke raziskave s tega področja.

3. Analiza zbranega gradiva

Analiza je narejena na podlagi zbranega gradiva, v katerega smo uvrstili frazeme s sestavino ene izmed petih kromatičnih barv, ki se pojavljajo v slovenski in hrvaški frazeologiji. To so rdeča, modra, zelena, rumena in rožnata. Hrvaško frazeološko gradivo je bilo zbrano v elektronskih bazah portalov *Baza frazemov hrvaškega jezika* (*Baza frazema hrvatskoga jezika*), *Hrvaški jezikovni portal* (*Hrvatski jezični portal* – HJP) in *Frazeološki slovar hrvaškega jezika* (*Frazeološki rječnik hrvatskoga jezika*) ter *Kolokacijska baza hrvaškega jezika* (*Kolokacijska baza hrvatskoga jezika* – KBHJ). V raziskavo vključene slovenske frazeološke enote pa so bile pridobljene iz elektronskih različic *Slovarja slovenskih frazemov* (SSF) Janeza Kebra, *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ²), referenčnega korpusa pisne standardne slovenščine *Gigafida 2.0* in *Slovarja pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov* Mateja Meterca. Za preverjanje pojavnosti in frekventnosti določenih frazeoloških enot sta bila uporabljena korpusa *Gigafida 2.0* (za slovenski jezik) in *hrWaC* (za hrvaški jezik). V analizo je bilo iz teh virov vključenih več kot sto slovenskih in hrvaških frazemov, kar pa ne zagotavlja, da gre za popolni zbir vseh frazeoloških enot s tega področja v obeh jezikih.

3.1. Rdeča barva

Rdeča barva tradicionalno velja za močno, opazno, celo agresivno in zelo simbolično barvo. Najpogosteje simbolizira ogenj in kri (Chevalier 2023: 736). Kot nasprotje zeleni, ki je simbol rastlinstva, rdeča simbolizira živalsko naravo. Povezujemo jo z mnogimi pomembnimi čustvi in afekti, ki vzbujajo emocionalno vznburjenje, strast. Rdeča je poleg rožnate najpogosteje simbol ljubezni (Kovačev 1997: 41). Rdeča je tudi barva vojne in boga vojne Marsa oziroma Aresa, prav tako pa je tudi barva pravice (Kovačev 1997: 42).

Pojavnost rdeče barve je v zbranem frazeološkem gradivu največja. Tako v slovenščini kot hrvaščini je pogosta sestavina stalnih besednih zvez. V naravi je sicer redka, zato pogosto simbolizira nevarnost in opozorilo kot v primerih *rdeči alarm* oziroma v hrvaščini *crveni alarm* in *rdeča linija* oziroma *crvena linija*, ki pomeni skrajno mejo, ki se je ne sme prestopiti. Frazem *rdeči križ* oziroma *crveni križ* je poimenovanje mednarodne humanitarne organizacije, *rdeči telefon* oziroma *crveni telefon* pa pomeni neposredno telekomunikacijsko povezavo med vladama Združenih držav Amerike in Ruske federacije v obdobju hladne vojne. *Rdeča* oziroma *crvena nit* simbolizira glavno misel, motiv. V slovenščini poznamo tudi razširjeni frazem *vleči se kot rdeča nit*. *Rdeči veter* oziroma *crveni vjetar* pa predstavlja nalezljivo bolezen erizipel. Rdeča barva se lahko v nekaterih frazemih nanaša tudi na slabo materialno stanje. V slovenščini najdemo frazem *rdeče številke* z veliko različicami – *biti/znajti se/končati v rdečih številkah*. Rdeče številke pomenijo številke, ki kažejo na izgubo podjetja, gospodarstva (Keber 2015).

Rdeča barva v nekaterih frazemih predstavlja politični simbol. Pojavi se lahko kot simbol komunizma, socializma, danes pa pripadnikov leve, na primer v besedni zvezi *rdeča zastava* oziroma *crvena zastava*. Podobno tudi v primeru *rdeča knjižica*, *rdeča izkaznica* in *crvena knjižica*, ki je označevala pripadnike Komunistične partije. *Rdeča pomoč* oziroma *crvena pomoć* je bilo poimenovanje za mednarodne organizacije, ki so pomagale zaprtim in preganjanim komunistom in njihovim simpatizerjem v obdobju 1921–1945. V Federativni ljudski republiki Jugoslaviji se je oblikoval frazem *rdeči kotic* oziroma *crveni kutić*, ki je predstavljal prostor v podjetju, ustanovi, namenjen politični in kulturni dejavnosti. Rdeča barva se pojavi tudi v najprepoznavnejšem komunističnem emblemu *rdeča zvezda* oziroma *crvena zvijezda*. Besedne zveze *rdeča armada* in *rdeča garda* oziroma *crvena armija* in *crvena garda* so značilne za Rusijo v času oktobrske revolucije. V slovenščini se pojavlja tudi izraz *rdeča revolucija* za komunistično oziroma socialistično revolucijo, lahko pa tudi revolucijo, ki je povzročila veliko smrtnih žrtev. V tem kontekstu je treba omeniti zvezo *plava garda*, ki se nanaša na protirevolucionarno, z

Mihajlovičevim gibanjem povezano organizacijo med narodnoosvobodilnim bojem v Sloveniji.

Za nekatere frazeološke enote je rdeča barva še posebej pomembna tudi kot vizualna sestavina. Tako v besedni zvezi *rdeči* oziroma *crveni tepih* rdeča simbolizira pomembnost, saj z rdečo preprogo pričakujemo pomembne osebe. V slovenščini zasledimo še razširjeni frazem *razgrniti rdečo preprogo*, v hrvaščini pa *prostrti/prostirati crveni sag/tepih*. Hrvaščina pozna tudi besedno zvezo *crvena krpa*, ki predstavlja nekaj, kar je za nekoga posebej žaljivo ali dražljivo. V korpusu *Gigafida 2.0* lahko najdemo istopomenski slovenski frazem *rdeča krpa*, ki se v slovenskem jeziku sicer pojavlja redkeje. Temu soroden frazem je v hrvaščini *nasrtati kao bik na crveno*, v slovenščini pa *napasti kot bik rdečo (krpo, ruto)*. V to skupino lahko uvrstimo tudi frazem *rdeči* oziroma *crveni karton* (*dobiti in dati rdeči karton; dobiti i dati crveni karton*), ki pomeni biti izključen ali izključiti nekoga. Podoben pomen ima frazem *dati/prižgati rdečo luč* oziroma *dati crveno svetlo* – prepovedati ali ne dati dovoljenja. V slovenščini najdemo frazem *uporabiti rdeči svinčnik*, ki pomeni prečrtati, prepovedati objavo določenega (dela) besedila. V frazemih lahko rdeča barva vizualno prikaže tudi ogenj oziroma požar, tako v frazemu *rdeči petelin*. Frazema *pustiti rdečega petelina* in *spustiti komu rdečega petelina na streho* pomenita zažgati, ukrotiti *rdečega petelina* pa pogasiti ogenj (Keber 2015). V hrvaščini istopomensko zasledimo različico *pustiti/puštati crvenog pijetla na krov/pod krov*. V frazemih *četrt rdečih svetilk*, *hiše z rdečo svetilko* oziroma *crveni fenjer*, *crvena lampa* rdeča označuje javne hiše. *Mož z rdečo kapo* v slovenščini pomeni prometnik na železnici, *rdeči bojevnik* pa (severnoameriški) Indijanec. Rdeča barva se je kot izrazito vizualna sestavina pojavila tudi v poimenovanju planeta Marsa, ki je znan kot *rdeči* oziroma *crveni planet*.

Naslednja skupina frazemov s sestavino rdeče barve vizualno ponazarja človeško doživljanje čustev, še posebej rdečo barvo obraza zaradi jeze, sramu in podobnih čustev. Tako v hrvaščini zasledimo frazem *crven kao paprika*, ki simbolizira rdečico zaradi jeze. V obeh jezikih najdemo frazem *crven kao rak* oziroma *rdeč kot kuhan rak* (tudi *zardeti kot kuhan rak*). V hrvaščini se ta pomensko nanaša na doživljanje jeze, besa, sramu ali v nekaterih primerih na rdečico, ki je nastala kot posledica pretiranega sončenja. V slovenščini se frazem *rdeč kot kuhan rak* pogosteje nanaša na občutek sramu, sicer pa lahko pomeni tudi rdečico zaradi jeze, besa ali pretiranega sončenja. Pomensko podoben je frazem *rdeč kot paradižnik* oziroma *crven kao paradajz/rajčica/pomidor*, ki pomeni postati rdeč zaradi sramu. V obeh jezikih se podobni frazemi čustvenega doživljanja pojavljajo tudi brez primerjalne sestavine – *rdeč od jeze*, *rdeč od sramu* oziroma *crven od bijesa*, *crven od stida*, *crven od srama*. Rdeča barva

obraza lahko v nekaterih frazemih simbolizira tudi krepko zdravje; v hrvaščini na primer v frazemu *kao crvena jabuka* oziroma *crven kao jabuka*.

V nekaterih frazemih se rdeča pojavlja zgolj za opisovanje izrazite rdeče barve nečesa brez dodatnega simbolnega pomena. V obeh jezikih najdemo frazem *rdeč kot mak* (v slovenščini tudi *rdeč kot makov cvet*) oziroma *crven kao mak*, ki se najpogosteje uporablja za poimenovanje rdečice na obrazu, sicer pa tudi rdeče barve kakršne koli druge prvine stvarnosti. Slednji pomen prav tako označuje frazem *rdeč kot kri* oziroma *crven kao krv*. Podobnih frazemov je še posebej veliko v slovenskem jeziku – *rdeč kot puran*, *rdeč kot češnja/češnje*, *rdeč kot ogenj*.

3.2. Modra barva

Modra barva je v različnih kulturah pogosto povezana z nadzemljskostjo, zato vzbuja idejo večnosti, umirjenosti, vzvišenosti, nadčloveškega in celo nečloveškega. V krščanski umetnosti je tradicionalna barva Marijinega plašča (Chevalier 2023: 533). Modra je barva bogov, vere in vernikov. Nakazuje najvišji red in logos – božjo prabesedo (Kovačev 1997: 54–55). Modra simbolizira tudi močatost, pogum, sposobnost, športnost, samostojnost, koncentracijo, krepkost, modrost, duha. Pogosto se jo povezuje z znanostjo, točnostjo in natančnostjo (Kovačev 1997: 52). Modra se v frazeoloških enotah pojavlja veliko redkeje kot rdeča. V nekaterih frazemih ta pomeni plemenito, aristokrat poreklo, saj je modra že zgodaj postala simbol višjega sloja prebivalstva, aristokracije in plemenitosti (Musek 1990: 182). Primeri frazemov, ki nakazujejo na to, so *modra kri*, *človek modre krvi*, *biti modre krvi*, *imeti modro kri* (Keber 2015) oziroma v hrvaščini *plava krv*, *čovjek plave krvi*.

Veliko frazemov s sestavino modre barve je, še posebej v slovenščini, povezanih z gospodarstvom, zaposlitvijo oziroma poklicem. *Modra kuverta* oziroma *plava koverta/kuverta* v obeh jezikih simbolizira podkupnino. Zastareli slovenski frazem *dobiti modro polo* pomeni (prisilno) upokojitev. Frazem *modra knjiga* pomeni zbirko dokumentov gospodarske narave (Keber 2015). V slovenščini je takih primerov še veliko. *Modri/plavi angel* je v slovenščini poimenovanje za policista (SSKJ²), *modre čelade* – *plavi šljemovi/plave kacige* pa v obeh jezikih za vojaške formacije Organizacije združenih narodov (SSKJ², KBHJ). *Modri vlak* – *plavi vlak* je v času Josipa Broza Tita pomenil posebni vlak za najvišjega državnega funkcionarja, *vozila z modro lučjo* pa vozila s prednostjo. Frazem *plavi ponedeljek* v slovenščini pomeni ponedeljek, ko delavec neupravičeno izostane z dela (SSKJ²).

Nekatere frazeološke enote lahko uvrstimo v skupino, v kateri frazemi v povezavi z naravo poudarjajo izrazito modro barvo nečesa. V obeh jezikih se

pojavljata frazema *moder kot nebo* in *moder kot morje* oziroma *plav kao nebo* in *plav kao more*. V hrvaščini se za poimenovanje barve kože osebe slabega zdravstvenega stanja pojavlja frazem *plav/modar kao šljiva*. V obeh jezikih pa zasledimo frazem *pomodreti od mraza* oziroma *pomodriti od hladnoće*. V slovenščini lahko najdemo tudi frazem *pomodreti zaradi bolezni*. Slovenščina pozna še frazem *moder od zavisti*. Zemlja je v obeh jezikih poimenovana kot *modri* oziroma *plavi planet*.

Frazem *modri trak* oziroma *modra vrpca/plava traka* predstavlja častni pokal za potniške parnike, ki so v najkrajšem času prepluli Atlantik oziroma prispeli iz Evrope v Ameriko.

3.3. Zelena barva

Zelena je na sredini med modro, ki simbolizira nebesa in nadčloveško, ter rdečo barvo pekla, zato deluje kot osvežilna, pomirjujoča in človeška. Je barva rastlinskega sveta, vode, pomladi, prebujanja življenja, upanja, moči, dolgega življenja in nesmrtnosti (Chevalier 2023: 1014). Občasno lahko ta barva simbolizira zlo, sicer pa tudi posvetno naravo ali večno življenje. Zelena je v srednjeveški ljubezenski liriki simbolizirala prebujajočo se ljubezen. Pogosto je simbol neizkušenosti in mladosti (Kovačev 1997: 68–69), kar se odraža tudi v frazeoloških podobah mladosti. Zelena barva je prisotna tudi v krščanstvu, saj kot v naravi pomeni vstajanje in večno življenje, v liturgiji je simbol svetega duha in življenja (Čeh 2005: 99). Kot politično nevtralno barvo pa jo najpogosteje povezujemo s strankami, ki se borijo za zaščito okolja (Kovačev 1997: 69).

Zelena barva v frazeoloških enotah pogosto predstavlja uspeh, moč in druge pozitivne življenjske vidike. Tako je v frazemih *priti/zlesti/povzpeti se na zeleno vejo*, *spraviti koga/kaj na zeleno vejo* in *doći na zeleno granu*, ki pomenijo obogateti, napredovati, okrevati, gmotno si opomoči (Keber 2015). Podoben pomen ima zelena barva v frazemih *čakati na/dočakati/dobiti/imeti/prižgati/dati zeleno luč* oziroma *dobiti/dobivati/dati/davati zeleno svjetlo*, ki jih uporabimo, če želimo poudariti, da je nekdo dobil ali dal dovoljenje. Poleg tega lahko zelena simbolizira tudi mladost in neizkušenost. Tako je v frazemu *biti zelen*, ki se v obeh jezikih pojavlja v isti obliki in z istim pomenom – biti neizkušen. V slovenščini se pojavi tudi razširjen frazem z istim pomenom, in sicer *biti v zelenih letih*.

Zelena ima vizualni pomen v frazemih, kot je *zelen kot trava* oziroma *zelen kao (zelena) trava*, s katerim poudarimo zeleno barvo nečesa. V slovenščini se pojavlja še frazem *zelen kot kuščar*. Frazem *zeleni val* v obeh jezikih pomeni druga za drugo usklajene prižigajoče se zelene luči na zaporednih semaforjih. V

slovenščini frazem (*zeleni*) *volk* poimenuje zeleno prevleko na bakru, ki nastane zaradi stika z očetno kislino. Kljub temu da je zelena sicer običajno povezana s pomladjo, naravo, v nekaterih frazemih prav ta barva opozarja na neugodne situacije. Slabo zdravstveno stanje, ki se odraža tudi na posameznikovi koži, lahko poudarimo s frazemom *biti zelen* oziroma *bolesno zelen*. Zelena je povezana tudi s čustvi, kot so jeza, zavist, strah, žalost. V slovenščini se pojavlja frazem *zelen od jeze/zavisti/strahu* ali *pozeleneti od jeze/zavisti/strahu*. V hrvaščini se zelena barva prav tako lahko nanaša na več čustvenih stanj – *pozelenjeti od ljutnje/zavisti/straha/jada*, *biti zelen od ljutnje/zavisti/straha/jada*. V frazemu *strupeno zelen* oziroma *otrovno zelen* je izpostavljena neugodna, nepriljučna zelena barva nečesa.

Nekaj frazemov lahko uvrstimo tudi na področje politike. *Dobiti/izgubiti kaj/sesti za zeleno mizo* oziroma *rješavati za zelenim stolom* pomeni razpravljati oziroma začeti se pogajati (Keber 2015). S frazemom *zeleni* pa v obeh jezikih poimenujemo stranke, ki v svojih političnih programih pozornost posvečajo ekologiji.

Zeleno barvo najdemo še v drugih frazemih, ki poimenujejo skupine ljudi in se pojavljajo tako v slovenščini kot hrvaščini. *Zelena mafija* je frazem za preprodajalce na tržnicah, ki večinoma prodajajo sadje in zelenjavo ter nelegalno dvigujejo cene. *Zeleni kader* je ime, ki predstavlja oborožene dezertarje avstro-ogrske vojske iz 1. svetovne vojne. Poimenovanje se je uveljavilo zaradi skrivanja takih dezertarjev po gozdovih. V slovenščini frazem *zelena bratovščina* zaradi njihove značilne zelene uniforme poimenuje lovce.

V slovenskem jeziku se pojavlja nekaj frazeoloških enot z ekološkim pomenom. Frazem *imeti zelene prste* pomeni biti zelo uspešen pri gojenju rastlin. *Zeleno zlato* je poimenovanje za nekatere zelo vredne surovine in kulture, za katere je značilna zelena barva – to so predvsem gozdovi, hmelj in oljke. *Zelena celina/zeleni kontinent* je v obeh jezikih Južna Amerika (Keber 2015).

Zelena barva se pojavi tudi v nekaterih pregovorih. V obeh jezikih najdemo pregovor *sosedova trava je vedno bolj zelena* oziroma *trava kod susjeda je uvijek zelenija*, ki izpostavlja človeško zavist. V slovenščini najdemo tudi pregovor *zelen božič, bela velika noč*, ki izraža, da toplemu božičnemu obdobju pogosto sledi hladno velikonočno obdobje (Meterc 2020). V hrvaščini je treba omeniti pregovor *čovjek/seljak/muš je glup dok je bor zelen*, kar glede na zimzeleno borovo krošnjo pomeni, da je tak človek vedno bil in bo tudi ostal neumen.

3.4. Rumena barva

Rumena je barva življenja, svetlobe, toplote in sonca, bogov in večnosti (Chevalier 2023: 759). V tem kontekstu simbolizira vedrino, optimizem, veselje, srečo, zadovoljstvo, lahko tudi prijateljstvo (Kovačev 1997: 62). V evropski zgodovini pa je veljala za barvo izobčencev, prostitutk in judov, zaradi česar je bila v krščanskih in judovskih cerkvah prepovedana kot liturgična barva (Kovačev 1997: 58–59). V politiki je imela prav tako negativno vlogo, saj so z njo označevali izdajalce (Kovačev 1997: 62). Rumena lahko simbolizira tudi zrelost, razsvetljenstvo, hkrati pa laž in lažnivost, nečistočo, zavist, izdajo, hinavščino, dvom in nezaupanje, a je njena konotacija odvisna predvsem od odtenka. Čista rumena barva je najpogostejše povezana s pozitivnimi vidiki, umazana pa z negativnimi (Kovačev 1997: 63–64).

V mnogih frazeoloških enotah je rumena barva izraziteje pomembna tudi kot vizualna sestavina. Tako lahko v slovenščini rumeno barvo dela stvarnosti izpostavimo s frazemi *rumen kot limona*, *rumen kot zlato* in *rumen kot kanarček*. V hrvaščini je takih primerov več, na primer *žut kao limun*, *žut kao cekin/dukat*, *žut kao šafran*, *žut kao slama* in *žut kao zlato*. V obeh jezikih se pojavlja frazem *rumen kot vosek* oziroma *žut kao vosak*, ki izpostavlja nezdravo, bledo oziroma rumeno barvo človeške kože. V slovenščini se pojavljata tudi frazema *biti rumen* in *rumen od strahu* v pomenu imeti bledo polt od strahu. Oba jezika poznata frazem *dati in dobiti rumeni karton* oziroma *dati/davati žuti karton* in *dobiti žuti karton*. Frazem *rumena majica* oziroma *žuta majica* pomeni zmagovalno oblačilo na kolesarskih dirkah.

V hrvaščini se pojavlja veliko frazemov s sestavino rumene barve, ki jih v slovenščini ne najdemo. Tako na primer hrvaški jezik poleg zelene barve za poimenovanje nekoga, ki je mlad, neizkušen, nezrel, vključuje tudi rumeno, in sicer *biti žut oko kljuna* (*žutokljunac*). Pregovor *žuti žutuju*, *rumeni putuju* pomeni, da je bled in suh človek bolj vzdržljiv in dolgoživ kot debel. Frazem *žuto za žuto* predstavlja situacijo, ko mora človek zaradi revščine prodajati zlatnino, da si lahko privošči hrano. Rumena barva se nanaša na koruzno moko. *Klati/glodati/grize/grizu se kao žuti mravi* pomeni neusmiljeno se pobijati kakor rumene mravlje. Hrvaščina pozna tudi frazem *nadrljati kao žuti*, kar pomeni, da je nekdo imel nesrečo, smolo. Besedna zveza *žuta kuća* je poimenovanje za duševno bolnišnico. Za poimenovanje krajšega obdobja izrazite čustvene občutljivosti pa hrvaščina pozna frazem (*došla je komu*) *žuta minuta*. Ta se glede na zadetke na *Gigafidi 2.0* občasno pojavi tudi v slovenskem jeziku kot *rumena minuta*.

V slovenščini *rumena knjiga* pomeni zbirko diplomatskih dokumentov oziroma način zapisa na plošče CD-ROM – podatkovni CD (Keber 2015).

Rumeni pas pomeni vozni pas za avtobuse, taksije in vozila s prednostjo, ločen z rumeno, navadno neprekinjeno črto. Nekatera slovenska narečja poznajo frazem *biti rumen*, kar pomeni biti neumen, nespameten.

V obeh jezikih najdemo frazem *rumeni tisk* oziroma *žuti tisak*, ki poimenujeta senzacionalistične novice, ki objavljajo trače o slavnih osebah (Keber 2015). Hrvaški frazem *žuta knjižica* pomeni izkaznico, s katero prostitutka dokazuje, da ima dovoljenje za opravljanje storitev in da redno opravlja zdravstvene preglede. V slovenščini *rumena knjižica* pomeni mednarodni certifikat o opravljenih cepljenjih. *Rumena nevarnost* oziroma *žuta opasnost* v obeh jezikih pomeni naraščanje političnega, gospodarskega vpliva azijskih narodov še posebej na začetku 20. stoletja. V obeh jezikih *rumena celina* oziroma *žuti kontinent* predstavlja Azijo.

3.5. Rožnata barva

Rožnata ne sodi med osnovne barve in tako tudi ni našla mesta v Chevalierjevem slovarju simbolov. Poleg rdeče pogosto simbolizira ljubezen (Kovačev 1997: 41), v sodobnosti pa je najpogostejše povezana z ženskim spolom in izrazito ugodnimi situacijami. Rožnata je izmed vseh barv, ki so bile analizirane znotraj zbranega frazeološkega gradiva, najredkejša sestavina frazeoloških enot. Večinoma se v frazemih pojavlja v izrazito oziroma celo preveč pozitivnem smislu. Frazem *gledati (na kaj)/videti (kaj) skozi rožnata očala*, *pogled skozi rožnata očala* oziroma *gledati kroz ružičaste naočale na što* pomeni videti samo pozitivne stvari nečesa, tudi biti optimist. Rožnata se v podobnem pomenu pojavi tudi v frazemu *gledati, videti (kaj) v rožnati luči* oziroma *prikazati/prikazivati/gledati/vidjeti/predstaviti (koga) u ružičastoj boji/ružičastom svjetlu*, kar pomeni prikazovati nekaj izrazito lepšano, izpostavljati le najboljše lastnosti. *Rožnata perspektiva* oziroma *ružičasta perspektiva* pomeni ugodni/dobri obeti ali izid česa. Pomensko podoben je še slovenski frazem *biti v rožnatem položaju*, ki pomeni biti v izrazito ugodni situaciji. Kot nasprotje tem frazemom se frazem *ni rožnato* oziroma *nije ružičast* pojavlja v pomenu, da je situacija brezperspektivna in brez upanja na bolje. V slovenščini se pojavljata frazema *biti rožnate volje* v pomenu biti dobre volje in (prikazovati) *v rožnatih barvah*, kar pomeni lepševalno (Keber 2015). V slovenščini najdemo še drugačen pomenski odtenek frazema *biti* oziroma *postati rožnat*, in sicer lahko ta pomeni tudi rahlo zardeti.

4. Sklep

Analiza zbranega gradiva je pokazala, da je frazeologija tematskega področja barv v obeh jezikih zelo bogata. Tako v slovenščini kot v hrvaščini najdemo veliko frazeoloških enot, ki vsebujejo rdečo, modro, zeleno, rumeno ali rožnato barvo. Med vsemi barvami po količini frazemov in ustaljenih besednih zvez v obeh jezikih izrazito prevladuje rdeča, ki izstopa s svojo simbolno vlogo. V zbranem gradivu je najmanj zastopana rožnata barva, ki je v obeh jezikih povezana zlasti s (pretirano) pozitivnim pogledom na svet in optimističnostjo. Ugotovili smo, da se barve, vključene v raziskavo, tako v slovenščini kot hrvaščini pojavljajo s sorodnimi pomeni.

Barve v zbranem frazeološkem gradivu prevzemajo različne vloge. Za večino frazeoloških enot je element barve pomemben predvsem kot vizualna sestavina (npr. *moder kot morje*, *plav kao more*). Pri teh je povezava besednih sestavin frazema z mentalno sliko, ki jo ta vzbuja, povsem jasna. V nekaterih frazemih barva ni tako pomembna kot vizualni element, npr. v frazemu *žuta minuta* (oziroma *rumena minuta*).

Večina analiziranih frazemov se pojavi v obeh jezikih, kar smo predpostavili že na začetku, predvsem zaradi sorodnosti in zgodovinskih stikov med jezikoma. To pomeni, da se frazemi v slovenščini in hrvaščini pojavljajo v podobni obliki in z enakim ali vsaj sorodnim pomenom. Pri tem je izjema frazeološko gradivo s sestavino rumene barve, saj se v hrvaščini pojavlja veliko več enot, ki vključujejo to barvo (*još je žut oko kljuna*, *klati se kao žuti mravi*, *nadrljati kao žuti*, *žuta kuća*, *žuti žutuju*, *rumeni putuju*, *žuto za žuto*).

Glede na baze, iz katerih smo črpali gradivo, je v slovenščini več ustaljenih besednih zvez z barvno sestavino, medtem ko je število frazemov v obeh jezikih približno enako. V pregovorih se barve pojavljajo le redko. V obeh jezikih je tudi neobičajno, da bi se dve kromatični barvi hkrati pojavili v eni frazeološki enoti. Delni tak primer je slovenski pregovor *zelen božič*, *bela velika noč*, ki vključuje belo barvo, ki ni bila predmet te raziskave.

Frazeološke enote odražajo tudi družbeno in kulturno ozadje, v katerem so se oblikovale. Kljub temu da je simbolika barv v veliki meri univerzalna, frazeološko gradivo razkriva pomembne kulturne specifičnosti in prispeva k boljšemu razumevanju frazeoloških in kulturnih posebnosti slovenščine in hrvaščine.

Literatura in viri

- Baza frazema hrvatskoga jezika. <http://frazemi.ihjj.hr/>
- Chevalier, J., Gheerbrant A. 2023. *Slovar simbolov: miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*. Prev. Učakar, Aleš. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Čeh, J. 2005. „Barve in njihova simbolika v kulturi in jeziku“, *Jezikoslovni zapiski* 11/2. 89–103.
- Frazeološki rječnik hrvatskoga jezika. <https://frazeloski-rjecnik.eu/en/>
- Gigafida 2.0: Korpus pisne standardne slovenščine. <https://viri.cjvt.si/gigafida/>
- Hrvatski jezični portal. <https://hjp.znanje.hr/>
- Hrvatski mrežni korpus (hrWac). <https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=hrwac>
- Jesenšek, V. 2000. „Protistava nemške in slovenske frazeologije – fenomen konvergentnosti“, *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije* 2. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 236–247.
- Keber, J. 2015. *Slovar slovenskih frazemov*. Spletna izdaja. www.fran.si
- Kolokacijska baza hrvatskoga jezika. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje. <http://ihjj.hr/kolokacije/>
- Kovačev, A. N. 1997. *Govorica barv*. Ljubljana: Prešernova družba, Vrba.
- Kržišnik, E. 2008. „Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot“, *Jezik in slovstvo* 53/1, 33–47.
- Meterc, M. 2020. *Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov*. Spletna izdaja. www.fran.si
- Musek, J. 1990. *Simboli, kultura, ljudje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Opašić, M., Spicijarić N., 2010. „Prilog kontrastivnoj analizi frazema sa sastavnicom boje u hrvatskoj, talijanskoj i njemačkoj frazeologiji“, *Fluminensia* 22/1. 21–136
- Savelieva, E. 2004. „Frazemi s pomenom ‘piti’ in ‘biti pijan’ v slovenskem in ruskem jeziku“, *Jezikoslovni zapiski* 10/1. 93–106.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. www.fran.si
- Trstenjak, A. 1978. *Človek in barve*. Ljubljana: Dopisna delovna univerza Univerzum.
- Trstenjak, A. 1996. *Psihologija barv*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno.

Pia ŽULA, Gjoko NIKOLOVSKI
Maribor University Library,
Faculty of Arts, University of Maribor

COLOURS IN SLOVENIAN AND CROATIAN PHRASEOLOGY

Summary

The paper investigates phraseological units in the field of chromatic colours in Slovenian and Croatian. The analysis includes Slovenian and Croatian phrasemes and proverbs containing one of the five chromatic colours that can be traced as components of phraseological units in both languages, namely red, blue, green, yellow and pink. On the basis of the affinities and historical contacts between the two languages, we have assumed that the phraseological units and the meanings with which these colours appear in them are mostly similar in the two languages.

Keywords: phraseology, idioms, colors, Slovenian, Croatian